

УДК 159.922.8:159.98

Людмила МАГДИСЮК

кандидат психологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-5304-933X>

e-mail: magdisyukl@ukr.net

ВПЛИВ ПСИХОТЕХНІК ТА КОМУНІКАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ В ПЕРІОД КРИЗИ

У статті описано особливості використання психологом психотехнік в практичній роботі та комунікації для розвитку особистості підлітків в період кризи, оскільки вона формує соціальні установки, характер, моральні норми, життєві цілі, самосвідомість та покращує процес соціалізації. Доведено, що через спілкування, толерантне ставлення один до одного, емпатію, у довірливих стосунках з однолітками, оточенням та родиною, підліток інтегрується в суспільство, вчиться розуміти себе та інших, а також формує свою індивідуальність. Однак, негативний вплив та бажання наслідувати однолітків, їх агресивна поведінка, надмірне захоплення соціальними мережами можуть мати наслідок, який призводить до залежності, порушення відчуття реальності, злочинності та соціальної ізоляції.

Ключові слова: комунікація; підлітки; спілкування; ненормативна лексика; агресивність; саморегуляція; злочин; психотехніки; підлітковий вік.

Liudmyla MAHDYSIUK,

Lesya Ukrainka Volyn National University

THE INFLUENCE OF PSYCHOTECHNIQUES AND COMMUNICATION ON THE DEVELOPMENT OF THE TEENAGERS PERSONALITY IN A PERIOD OF CRISIS

Adolescence is characterized by a variety of changes that occur in every area of development. It is during this period that the so-called transition from the type of relationship "child-adult" to a completely new one - communication between adults takes place. A favorable form of transition to a new type of relationship is possible if the adult himself shows initiative, restructuring his attitude towards the teenager, that is, perceives him with all the changes, vision of the world, etc. Unfortunately, the opposite usually happens - teenagers become alienated from adults because they lack the understanding and support that is so necessary at this stage of life. During adolescence, a personal sphere of interpersonal contacts and one's own space of psychological comfort, often closed to adults, is actively formed. Excessive control or intrusive attention from adults often causes protest reactions, which can transform into deviant or delinquent behavior.

The psychological portrait of a juvenile offender covers the level of moral and legal socialization, features of the emotional, volitional and motivational spheres, existing character accentuations, intellectual development and individual psychological characteristics. Socialization of the individual includes the process of assimilation of social experience and its transformation into a system of internal attitudes and value orientations. An important role in this process is played by the activity of the individual and the flexibility of his behavioral strategies.

Particular attention should be paid to the unconscious motives of criminal behavior, which are often caused by disharmonious personality development, inadequate self-esteem, or compensatory mechanisms associated with feelings of inferiority, family conflicts, or experiences of humiliation.

Keywords: communication; teenagers; socializing; foul language; aggressiveness; self-regulation; crime; psychotechnics; adolescence.

<https://doi.org/10.31891/PT-2026-2-22>

Стаття надійшла до редакції / Received 12.04.2026

Прийнята до друку / Accepted 12.05.2026

Опубліковано / Published 28.05.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Людмила МАГДИСЮК

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному суспільстві спостерігається стійка тенденція до зростання рівня злочинності, зокрема серед підлітків, що актуалізує потребу у пошуку ефективних психологічних підходів до роботи з цією віковою категорією. Важливим завданням є налагодження продуктивної комунікації та застосування таких психотехнік, які дозволяють виявити індивідуально-психологічні характеристики, соціально-психологічні особливості підлітків і рівень усвідомлення ними власних протиправних дій [1]. У зв'язку з цим особливої ваги набуває створення умов для самовираження підлітків, підтримки їхніх особистісних стосунків і можливостей саморозвитку без тиску, надмірної опіки чи постійної критики. Базовими психологічними потребами підлітка виступають потреба у спілкуванні з ровесниками, прагнення до автономії та самостійності, а також визнання з боку соціального оточення [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Період підліткового розвитку характеризується переходом особистості на новий рівень соціального самовизначення, що пов'язано з активним пошуком власного місця у суспільстві. У цей час посилюється рефлексія щодо себе, інших людей та соціального середовища загалом, змінюється значущість таких інститутів, як сім'я, школа та група однолітків [1].

Порівнюючи себе з дорослими та молодшими дітьми, підліток дедалі частіше усвідомлює себе не дитиною, а майже дорослою людиною, що супроводжується прагненням до визнання власної самостійності та соціальної значущості. За умови гармонійного перебігу

цих процесів і відсутності суттєвих порушень розвиток особистості відбувається відносно стабільно, без виражених негативних проявів, таких як сімейні конфлікти чи девіантні форми поведінки у шкільному або соціальному середовищі [5].

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є здійснення теоретичного та емпіричного аналізу впливу комунікації й психотехнік на особистісний розвиток підлітків у період вікової кризи.

Виклад основного матеріалу

При аналізі протиправної поведінки підлітків доцільно враховувати вплив попередніх етапів онтогенезу, оскільки саме вони можуть зумовлювати формування асоціальних та делінквентних тенденцій на даному віковому етапі. До основних чинників, що сприяють формуванню психологічного портрета неповнолітнього правопорушника, належать [3]:

- 1) асоціальні форми поведінки батьків або одного з них (алкоголізм, постійні конфлікти, моральна розбещеність);
- 2) відсутність належного контролю за навчальною діяльністю та поведінкою дитини, що призводить до її включення у негативно орієнтовані неформальні групи;
- 3) виховання підлітка родичами або опікунами, які не мають необхідної педагогічної підготовки та застосовують неефективні або травмувальні методи впливу;
- 4) недосконала організація виховного процесу в інтернатних закладах, зокрема недостатня підготовка педагогічного персоналу та тиск з боку старших вихованців [6].

Риси характеру визначають спосіб поведінки та емоційного реагування, тоді як особистісні риси відображають ціннісно-мотиваційну спрямованість діяльності. У неповнолітніх правопорушників можливе поєднання соціально привабливих рис із протиправними вчинками [6].

Більшість злочинів, вчинених неповнолітніми, має груповий характер, що пояснюється потребою у приналежності, підтримці та визнанні [4]. Вихід із таких груп зазвичай є складним і потребує цілеспрямованої роботи з особистісними деформаціями, які сформувалися під впливом негативних соціальних чинників [2].

Результати, отримані внаслідок статистичної обробки емпіричних даних, дали змогу провести комплексний аналіз

досліджуваної вибірки та виділити ключові індивідуально-психологічні характеристики підлітків.

За результатами методики «Тип поведінкової активності» (Л. Вассермана, Н. Гуменюка) було встановлено такий розподіл типів у групі досліджуваних: тип А – 14 осіб; тип А1 – 10 осіб; тип АБ – 5 осіб; тип Б1 – 1 особа; тип Б – 0 осіб.

Отже, домінуючим у вибірці є тип А, для якого характерні труднощі у підтриманні тривалої концентрації уваги, виражена поспішність у діяльності, імпульсивність, емоційна нестійкість у ситуаціях міжособистісної взаємодії, а також схильність до конфліктної та агресивної поведінки. Підлітки з таким типом поведінкової активності часто прагнуть займати лідерські позиції, нерідко незалежно від засобів їх досягнення.

Значна частина респондентів віднесена до типу А1, який розглядається як перехідний. Такі підлітки демонструють менший рівень відкритої агресії, водночас характеризуються підвищеною активністю, ініціативністю та прагненням до суперництва. Їх емоційний стан відзначається нестабільністю, що проявляється у частих коливаннях настрою.

Тип АБ було зафіксовано у 5 досліджуваних. Для них властиве періодичне виникнення агресивних реакцій і схильності до суперечок, однак у більшості випадків вони здатні до самоконтролю, регуляції власних емоцій і цілеспрямованої поведінки. Такі підлітки зазвичай відкриті до взаємодії та здатні адаптуватися до вимог ситуації.

Типи Б та Б1 практично відсутні у вибірці, що вказує на переважання низького рівня раціональності, самоконтролю та емоційної стабільності серед досліджуваних.

Застосування методики визначення акцентуацій характеру Леонгарда-Смішека дало змогу виокремити домінуючі акцентуації та порівняти їх поширеність у групі. Аналіз результатів засвідчив переважання збудливого типу акцентуації. Також у значної кількості підлітків однаковою мірою проявляються емотивний і дистимічний типи. Досить часто зустрічається педантичний тип, тоді як інші акцентуації виявляються епізодично. Варто відзначити, що більшість респондентів демонструють поєднання декількох акцентуацій характеру, при цьому одна або дві з них виступають домінуючими.

Збудливий тип акцентуації характеризується емоційною нестійкістю, підвищеною активністю, імпульсивністю та схильністю до девіантних форм поведінки. Особи з емотивною акцентуацією зазвичай орієнтуються на власні емоційні переживання, часто приймають рішення під впливом почуттів і недостатньо враховують раціональні

чинники. Дистимічний тип, навпаки, вирізняється схильністю до зниженого настрою, пригніченості та емоційної стриманості.

Педантична акцентуація вирізняється психічною ригідністю, інертністю психічних процесів та підвищеною сприйнятливістю до стресових впливів. У складних або травматичних обставинах такі підлітки можуть реагувати агресивно, що зумовлено труднощами адаптації до змін.

Застосування методики «Визначення рівня нервово-психічної стійкості» (Ю. Рибников) дало змогу встановити наступний розподіл показників у досліджуваній групі: у 15 респондентів рівень нервово-психічної стійкості відповідав інтервалу 1-2 бали, у 6 осіб – 3-5 балів, у 5 підлітків – 6-8 балів, тоді як високі показники (9-10 балів) зафіксовано лише у 4 учасників дослідження.

Аналіз отриманих даних показує, що високий рівень нервово-психічної стійкості властивий лише невеликій частині вибірки, тоді як більшість респондентів демонструють знижену здатність до емоційної саморегуляції, що ускладнює контроль поведінки та адекватне реагування у стресових або конфліктних ситуаціях.

Під час проведення методики «Діагностика домінуючої емоційної модальності підлітків» (Л. Рабінович, модифікація Т. Сирицо) були отримані такі результати:

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних за типом домінуючої емоційної модальності та кількісні показники

Тип домінуючої емоційної модальності	<u>1 тип</u>	<u>2 тип</u>	<u>3 тип</u>	<u>4 тип</u>	<u>5 тип</u>
Розподіл досліджуваних за типом переважаючої емоційної модальності та кількісні показники	3	14	6	5	2

Аналіз наведених даних свідчить про переважання другого типу домінуючої емоційної модальності серед досліджуваних підлітків. Даний тип пов'язаний із домінуванням емоцій гніву, тенденцією до неприйняття позицій інших людей та підвищеною агресивністю за умови обмеженої представленості позитивних або нейтральних емоційних переживань.

Домінування цієї емоційної модальності виявляється у значній критичності до оточення, прагненні до лідерства, завищеній самооцінці та підвищених претензіях. Такі особливості нерідко спричиняють внутрішню напруженість і тривожність. У ситуаціях, коли потреба у

перевазі або визнанні залишається незадоволеною, поведінка підлітків може набувати форм ворожості, підозрливості та відкритої агресії.

Схильність до гнівних реакцій часто поєднується з недостатньо сформованими навичками детального аналізу подій і ситуацій, що зумовлює орієнтацію не на конкретні обставини, а на узагальнене та спрощене їх сприйняття. Загалом такі підлітки не уникають соціальних контактів і здатні бути досить комунікабельними, проте підвищена емоційна чутливість, ворожість і підозрливість ускладнюють їхнє спілкування та можуть провокувати агресивні реакції.

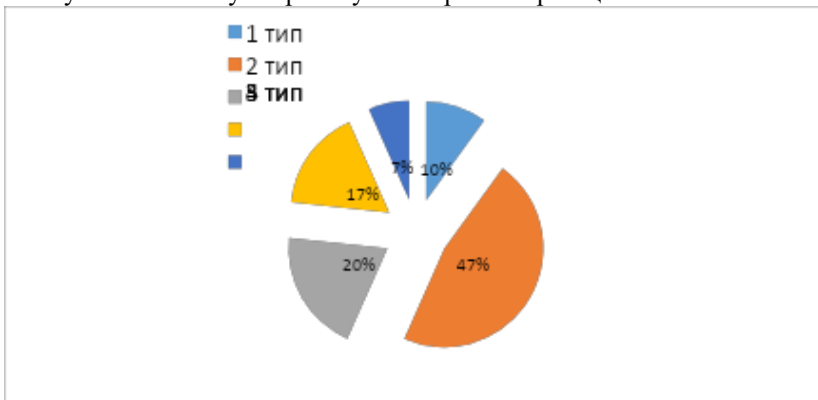

Рис. 1. Відсотковий розподіл результатів, отриманих за методикою діагностики домінуючої емоційної модальності підлітків

Аналіз отриманих емпіричних даних та їх подальша інтерпретація дозволили сформулювати обґрунтовані висновки щодо рівня нервово-психічної стійкості досліджуваних, провідних типів акцентуацій характеру та особливостей їх поведінкової активності. У цілому було виокремлено комплекс індивідуально-психологічних ознак, притаманних неповнолітнім правопорушникам, які проявляються у специфіці емоційного реагування та поведінкових стратегій.

На основі результатів, отриманих за застосованими психодіагностичними методиками, здійснено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта Пірсона між показниками методик визначення акцентуацій характеру (К. Леонгард – Г. Шмішек) та діагностики домінуючої емоційної модальності підлітків (Л. Рабінович у модифікації Т. Сирицо). У результаті було встановлено наявність як прямих, так і зворотних статистично значущих зв'язків, серед яких виокремлено найбільш інформативні кореляційні залежності.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між домінуючою емоційною модальністю та акцентуаціями характеру у вигляді прямої кореляції

№	Домінуюча емоційна модальність та акцентуації характеру	Кореляційні зв'язки, r-Пірсона
1	Демонстративний, 2 тип (гнів)	$r=0,952$, $p \leq 0,01$
2	Збудливий, 2 тип (гнів)	$r=0,936$, $p \leq 0,01$
3	Тривожний, 3 тип (страх)	$r=0,582$, $p \leq 0,01$
4	Циклотимічний, 4 тип (радість)	$r=0,391$, $p \leq 0,01$
5	Демонстративний, 5 тип (страх)	$r=0,365$, $p \leq 0,01$

Примітка: рівні значущості: * $p \leq 0,1$. ** $p \leq 0,01$. *** $p \leq 0,001$.

У ході кореляційного аналізу встановлено статистично значущий прямий зв'язок між демонстративною акцентуацією характеру та гнівом як домінуючою емоційною модальністю ($r = 0,952$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що зростання інтенсивності переживання гніву супроводжується посиленням проявів демонстративності у поведінці. У підлітків це може проявлятися зовнішньою агресивністю, емоційною напруженістю та прагненням привернути увагу оточення для здобуття авторитету та соціального визнання. У випадках фрустрації або незадоволення провідних мотивів внутрішня напруга трансформується у відкриті гнівні реакції.

Також зафіксовано значущий прямий кореляційний зв'язок між збудливим типом акцентуації характеру та гнівом ($r = 0,936$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про взаємне підсилення зазначених показників: емоція гніву сприяє зростанню збудливості, а підвищена збудливість, у свою чергу, підсилює гнівні реакції. Підлітки з такими характеристиками схильні до імпульсивної, різкої та агресивної поведінки, що ускладнює контроль емоційних станів.

Кореляційний зв'язок середньої сили виявлено між тривожною акцентуацією характеру та страхом як емоційною модальністю ($r = 0,582$; $p \leq 0,01$). Це свідчить, що підвищений рівень тривожності може переходити у стани страху або паніки, особливо у ситуаціях невизначеності або складного вибору поведінкової стратегії. Підлітки в таких умовах можуть вдаватися до необдуманих дій, що потенційно становить загрозу як для них самих, так і для оточення.

Низький, але статистично значущий кореляційний зв'язок виявлено між циклотимічною акцентуацією характеру та радістю ($r = 0,391$; $p \leq 0,01$). Це відображає властиві цьому типу коливання емоційного стану – від позитивного до негативного і навпаки. Для осіб із циклотимічною акцентуацією частіше характерний позитивний емоційний фон, відкритість у спілкуванні та оптимістичне сприйняття дійсності, проте із схильністю до швидких змін настрою.

Крім того, зафіксовано низький прямий кореляційний зв'язок між демонстративною акцентуацією характеру та страхом ($r = 0,365$; $p \leq 0,01$). Хоча для цього типу більш типовою є емоція гніву, страх може виникати у ситуаціях соціального неприйняття, побоювання втрати схвалення однолітків або виключення з групи. У підлітковому віці такі переживання можуть супроводжуватися різкими емоційними реакціями, включно з панічними станами, що зумовлює непередбачуваність поведінки.

Таблиця 3

Зворотній кореляційний зв'язок акцентуацій характеру із домінуючою емоційною модальністю

№	Акцентуації характеру та домінуюча емоційна модальність	Кореляційні зв'язки, r-Пірсона
1	Педантичний, 2 тип (гнів)	$r = -0,318$, $p \leq 0,01$
2	Застрагаючий, 4 тип (радість)	$r = -0,227$, $p \leq 0,01$
3	Тривожний, 4 тип (радість)	$r = -0,212$, $p \leq 0,01$
4	Афективно-екзальтований, 2 тип (гнів)	$r = -0,198$, $p \leq 0,01$

У результаті кореляційного аналізу встановлено статистично значущий зворотний зв'язок між педантичною акцентуацією характеру та гнівом як домінуючою емоційною модальністю ($r = -0,318$; $p \leq 0,01$). Це свідчить, що зі збільшенням рівня педантичності інтенсивність переживання гніву знижується. Педантичні підлітки зазвичай орієнтовані на порядок, акуратність та чітке дотримання норм, що у сприятливих умовах зменшує рівень емоційної напруженості та агресивних реакцій. Водночас порушення звичних правил або ритму діяльності може спричиняти ситуативне зростання гнівних проявів.

Помітний зворотний кореляційний зв'язок зафіксовано між застрагаючим типом акцентуації характеру та радістю ($r = -0,227$; $p \leq 0,01$). Це означає, що із посиленням ригідності, образливості та схильності до фокусування на негативних переживаннях зменшується рівень позитивних емоцій. Підлітки цього типу схильні довго переживати негативні афекти, що пригнічує відчуття радості та позитивного настрою.

Зворотний кореляційний зв'язок виявлено між тривожною акцентуацією характеру та радістю ($r = -0,212$; $p \leq 0,01$), що свідчить про те, що підвищення тривожності супроводжується зниженням позитивного емоційного фону. Такі підлітки зазвичай мають занижену самооцінку, невпевненість у собі, соціальну замкненість і труднощі у взаємодії з оточенням, що негативно впливає на переживання радості та задоволеності.

Низький, але статистично значущий зворотний кореляційний зв'язок зафіксовано між афективно-екзальтованим типом акцентуації характеру та гнівом ($r = -0,198$; $p \leq 0,01$). Це вказує на зменшення проявів гніву при посиленні альтернативних позитивних емоцій, зокрема радості. Особи цього типу вирізняються емоційною нестійкістю та різкими перепадами настрою, що формує варіативність поведінкових реакцій залежно від актуального емоційного стану.

Узагальнюючи результати дослідження, було проаналізовано індивідуально-психологічні особливості неповнолітніх правопорушників, зокрема рівень нервово-психічної стійкості, типи акцентуацій характеру, особливості поведінкової активності та провідні емоційні модальності. Кореляційний аналіз Пірсона дозволив виявити статистично значущі прямі та зворотні зв'язки між акцентуаціями характеру та домінуючими емоційними станами, що суттєво впливають на поведінку підлітків, роблячи її імпульсивною, непередбачуваною та потенційно соціально небезпечною. Це дозволило сформувати цілісний психологічний портрет вибірки, враховуючи емоційну сферу, поведінкові прояви та характерологічні риси.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, порівнюючи отримані показники, вдалося з'ясувати, що отримані результати дослідження свідчать про наявність у досліджуваних комплексу психологічних характеристик, що дозволяє віднести їх до групи ризику та розглядати як потенційних неповнолітніх правопорушників. Зазначені висновки були підтверджені результатами кореляційного аналізу між типами акцентуацій характеру та домінуючими емоційними модальностями, який продемонстрував взаємний вплив емоційної сфери на формування характеру, поведінкових проявів і особистості загалом. Водночас встановлено і зворотний вплив – поведінкові реакції та емоційні стани відіграють значну роль у закріпленні певних характерологічних рис, що формуються впродовж життя.

Таким чином, підтверджено, що виявлені індивідуально-психологічні особливості можуть виступати чинниками формування девіантної, зокрема злочинної поведінки в майбутньому, вже на етапі молодшого підліткового віку.

Ключовим завданням психолога у сфері права є вміння грамотно, цілеспрямовано та детально застосовувати метод психологічного портретування особистості. На завершальному етапі побудови психологічного портрета здійснюється аналіз раніше

вчинених аналогічних правопорушень з метою виявлення типових особистісних рис, притаманних ймовірному правопорушнику. Однак цьому передують ґрунтовне опрацювання інформації, отриманої за допомогою різних психодіагностичних методів, зокрема бесіди, інтерв'ю, тестування, анкетування, експерименту та спостереження.

Важливе значення має також аналіз зовнішніх проявів психологічної інформативності, таких як особливості мовлення, мімічні реакції, жести, поза, пантоміміка, зовнішній вигляд та анатомо-фізіологічні характеристики. Сукупність усіх зібраних даних підлягає системному аналізу, результатом якого є формування цілісного психологічного портрета особистості.

У практичній діяльності судового психолога особливої ваги набуває здатність ефективно поєднувати зазначені методи. Фахівець повинен володіти глибокими професійними знаннями, уміти аргументовано їх застосовувати та обґрунтовувати отримані висновки. З огляду на те, що підлітки становлять складну та вразливу категорію, психолог має діяти з високим рівнем професійної відповідальності, зберігаючи незалежність від зовнішніх впливів і людського фактора, що забезпечує об'єктивність та неупередженість експертних оцінок.

Література

1. Бігун Н. І. Психологічні умови розвитку підлітків з депресивними розладами : Монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. 160 с.
2. Литовченко Н. Ф., Здоровець Т. Г. Психокорекція депресії у підлітковому віці. *Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний та освітньо-методичний журнал*. Київ, 2007. № 4. С. 40-50.
3. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Психологія життєвих криз : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 292 с.
4. Магдисюк Л., Патута Б. Особливості психологічного консультування підлітків із девіантною поведінкою : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 140 с.
5. Москаленко О. В. Психологічна резильєнтність як умова підтримки психологічного здоров'я особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 2. С. 67-70.
6. Чикалова М., Юхно Н. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3. С. 13-22.

References

1. Bihun N. I. Psykholohichni umovy rozvytku pidlitkiv z depresyvnymy rozladamy [Psychological conditions of development of adolescents with depressive disorders]: Monohrafiia. Kamianets-Podilskyi : PP Medobory-2006, 2011. 160 s.[in Ukrainian].
2. Lytovchenko N., H. Zdorovets T. Psykhokorektsiia depresii u pidlitkovomu vitsi [Psychocorrection of depression in adolescence]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. Kyiv, 2007. 4. S. 40-50. [in Ukrainian].
3. Mahdysiuk L. I., Fedorenko R. P. (2023) Psykholohiia zhyttievykh kryz [Psychology of life crises]: navch. posib. Lutsk: Vezha-Druk. 292 s.[in Ukrainian].
4. Mahdysiuk L., Patuta B. (2024). Osoblyvosti psykholohichnoho konsultuvannia pidlitkiv iz deviantnoiu povedinkoiu [Peculiarities of psychological counseling of adolescents with deviant behavior]: monohrafiia. Lutsk : Vezha-Druk, 140 s. [in Ukrainian].
5. Moskalenko, O. V. (2024). Psykholohichna rezylientnist yak umova pidtrymky psykholohichnoho zdorovia osobystosti [Psychological resilience as a condition for maintaining the psychological health of the individual]. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii: Psykholohiia [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series: Psychology], 2, 67-70. [in Ukrainian].
6. Chykalova, M., & Yukhno, N. (2023). Osoblyvosti osvithnoho protsesu v umovakh povnomasshtabnykh boiovykh dii [Features of the educational process in the conditions of full-scale hostilities]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal], 3, 13-22. [in Ukrainian].